

Timur Kocaođlu (In collaboration with Mykolas Firkovičius (1924-2000), Karay, The Trakay Dialect, Languages of the World/materials: 458, Lincom Europa, 2006, 242p. ISBN 3 89586 490 0.

Figen Güner Dilek*

Lincom yayınlarından, İngilizce olarak basılmış olan bu çalışma, “Önsöz”ünde ifade edildiği şekliyle, aralarında Karaycanın da bulunduğu, 21 Türk yazı dilinin mukayeseli bir günlük konuşma metinlerinden oluşan kapsamlı bir kitap niyetinin ürünü olup, *yaklaşık yarım asırdır büyük ölçüde azalmakta olan Karay dili konuşurlarına ve bu tehlikedeki dili öğrenmek isteyenlere faydalı bir araç sağlamak* amacıyla kaleme alınmıştır (s.V).

Eserin bütüncesi, Kocaođlu’nun 21 Nisan 1999’da hazırlamış olduğu Türkçe ve Karaçay-Balkarca karşılıkların yer aldığı günlük konuşma metinlerinin Karay Türkleri tarafından seslendirilmesiyle oluşturulan Karayca metinlerden oluşmaktadır. Bu Karayca metinler, Mykolas Firkovičius tarafından yaklaşık 755 Karay Türküne uygulanmıştır. Daha sonra bu metinlere, Kocaođlu tarafından Mykolas Firkovičius’un dinî ve dinî olmayan içerikte basılmış çeşitli çalışmalarından alınan bazı metin parçaları, T. Kowalski ve A. Dubinski tarafından Litvanya Karaylarından derlenmiş atasözü, bilmeceler ile dört seçkin Karaylı şairin Karayca şiirleri ilave edilmiştir(s.V).

Çalışmada, Litvanya’da kullanılan Karay Türkçesi eş-zamanlı yöntemle incelenmiştir. Eserin giriş bölümünde “Karay (Karaim) Dili, Karay ve Karaim Adları, Karaylar (Karaimler), Litvanya Karayları, Yaşayan Karayca, Karayca Üzerine Yapılan Çalışmalar” başlıkları sıralanmakta ve Karaylar ve Karayca hakkında kısa ve önemli bilgiler yer almaktadır (s. 1-8).

Giriş bölümünde verilen bilgilerde, Karay Türkçesi, Kırım-Tatar, Kumuk, Karaçay-Balkar lehçelerinin de içinde olduğu “Batı Kıpçak” grubu içinde değerlendirilmekte ve üç ağız bölgesine ayrılmaktadır: Trakay (Litvanya), Haliç (Polonya-Ukrayna), Kırım-Karay (Ukrayna) (s. 1). Ayrıca, “Karay” ve onun çokluk şekli olan “Kara(im)” kelimelerinin, İbranice “okumak” anlamındaki *qara* kelimesi ile ilişkilendirildiği ve “kutsal yazıyı okuyan” anlamına geldiği belirtilmiştir (s. 1).

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü/Ankara. figend@gazi.edu.tr.

Yine, Dünyada 40-50 bin civarında bulunan Karayların dinî inançları bakımından Türk olan ve Türk olmayan Karaimler olarak iki etnik gruba bölündükleri . Karaimlerin büyük bir bölümü Türk olduğu hâlde her nedense kaynaklarda genellikle Türk Karayların yukarıda belirtilen sayının çok küçük bir bölümünü oluşturduğu ifade edilir.

Karaylar hakkında yapılan çalışmaların tanıtıldığı bölümde (s. 7-8), 1691 yılından itibaren aralarında W. Radloff, Carl Foy, T. Kowalski, Ananiasz Zajaczkowski, N. Baskakov, S. Çağatay, O. Pritsak ve K. Menges gibi ünlü Türkologların bulunduğu Karayca üzerine yapılan çalışmalar tanıtılır.

Giriş bölümünden sonra gelen fonoloji bölümü (s. 9), Karay Türklerinin kullandığı alfabeler ve transkripsiyon işaretleri hakkında bilgilerin yer aldığı “Alfabe ve Transkripsiyon” ile başlar. Karaycada belirli bir alfabenin kullanılmadığını öğrendiğimiz bu bölümde ayrıntılı bir alfabe tablosuyla karşılaşmaktayız. Tabloda, Karayların kullandığı alfabeler ve okunuşları karşılaştırmalı olarak (Kiril Karay alfabesi, Kiril okunuşu, Litvanya Karay alfabesi, UTLA’daki (=Unified Turkic Latin Alphabet) karşılığı ve en son sütunda da İngilizce okunuşu) sıralanmaktadır (s. 11). Bu bölümün ardından Karay lehçesinin ünlülerinin tanıtıldığı “Ünlüler” bölümü gelir, genel Türkçeden farklı olarak ilk hecede (é) “kapalı e” varlığı dikkat çekicidir. “Ünsüzler” kısmında yirmi üç ünsüz bulunduğu bilgisi verilmiştir. Fonoloji kısmı, ünlü uyumu, ünlü ve ünsüz değişimleri gibi fonolojik süreçlerin ele alındığı bölümlerle sona ermektedir.

Eserin ikinci bölümü olan “Şekil Bilgisi”(s. 15), iyelik çekimi, hâl ekleri, sıfatlar, sayılar, zamirler (şahıs zamirleri, işaret zamirleri, dönüşlülük zamiri, soru zamirleri, belirsizlik zamirleri, olumsuzluk zamirleri) ve zarflar alt başlıklarından oluşan “İsim” ile başlamaktadır.

İyelik çekiminde(s.16), ikinci teklik şahıs eki -y (<I)ñ) (*qonşuy* “komşun”) ve buna paralel olarak ikinci çokluk şahıs için -(I)yuz (<I)ñIz) (*qonşuyuz* “komşunuz”) eklerinin kullanılması; isim hâl eklerinde ise vasita hâli ekinin -ba/-be (*atba* “atla”, *közbe* “gözle”) şeklinde olması Karay lehçesine has karakteristik bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır (s.16). Sıfatlar konusuna baktığımızda, Karaycada sıfatlarda karşılaştırma derecesinin -rax/-rek ekleriyle yapıldığını (*yaxşırax* “daha iyi”, *kiçirek* “daha küçük”), üstünlük derecesinin ise *énk* (<eñ) biçiminde (*énk ullan* “en büyük”, *énk yaxşı* “en iyi”) kullanıldığını görüyoruz. Ayrıca bu bölümde, sıfatların pekiştirilmesi ve sıfat yapan ekler üzerinde de durulmuştur (s.17).

“Sayılar” kısmında asıl sayı ve sıra sayı sıfatları örneklendirilmektedir. Bu arada sayılara gelen ve birliktelik bildiren -ov/-öv (<egü) ve ondan genişlemiş -ovlan/övlen ekleri, bir çok tarihî ve çağdaş lehçelerde olduğu gibi Karaycada da beraberlik fonksiyonunda kullanılmaktadır. Üleştirme/ paylaşırma için

kullanılan eklerin Karaycadaki kullanımının farklı olduğunu da belirtmek gerekir: *-arı/ -eri; -şarı/ -şeri : ikişeri “ikişer”, üçeri “üçer” altışarı “altışar”...* (s.18-19).

“Zamirler” bahsi, şahıs zamirleri ile başlamaktadır (s.19). Karaycada 1. teklik şahıs zamirinin ve 2. teklik şahıs zamirinin kapalı e (é) ünlüsü taşıdığını görmekteyiz, ancak, tabloda eserin diğer bölümlerinden farklı olarak , kapalı e ünlüsü, (è) ile işaretlendirilmiştir, bu durum dizgi hatasından kaynaklanmış olmalıdır. Dönüşlülük zamirleri bölümüne baktığımızda, Karaycada *öz* “kendi” zamirinin kullanıldığını görüyoruz. Bundan önceki bölümlerde, isimler iyelik ekiyle çekimlenirken, 2. teklik şahıs iyelik ekinin *-y* olduğunu (qonşuy “komşun”) öğrenmiştik. Ancak, *öz* dönüşlülük zamiri için aynı kuralın geçerli olmadığını, 2. teklik şahıs iyelik ekiyle *özün* “kendin” *-n* ekini aldığını ama aynı kuralın 2. çokluk şahıs iyelik eki için geçerli olmadığını (*özüyüz* “kendiniz”) görüyoruz (s. 20). Ayrıca yine bu bölümde 3. teklik/çokluk şahıs iyelik eklerinden sonra Karluk grubu Türk lehçelerinde olduğu gibi (*özüğe* “kendisine”, *özüde* “kendisinde”, *özüden* “kendisinden”; *özleride* “kendilerinden”, *özlerden* “kendilerinden”) araya zamir “n” sinin girmediğini de belirtelim. Soru zamirlerinin hâl ekleriyle çekiminde, daha önce vasıta hâli eki olarak gördüğümüz *-ba/-be*’nin yanısıra *bıla* şeklinin de (kimbe /kim bıla “kiminle”) kullanılması dikkat çekmektedir (s. 21). Zamirler bölümü, “de” parçacığıyla kurulan *kişi de* “hiç kimse”, *nemet* (<neme de) “hiçbir şey”, *bir de* “hiçbir şey, bir kişi bile”, *héç* “hiç” gibi yapıların ele alındığı “olumsuz zamirler” (negative pronouns) başlığı ile sona ermektedir, oysa bu tip yapılar Türkiye Türkçesi dilciliğinde “belirsizlik zamiri” olarak değerlendirilmektedir.

“Zarf lar” başlığı ile eserin “İsim” kısmı son bulmakta ve “Fiil” bölümü başlamaktadır. Ardından, sıfat-fiil ve zarf-fiil ekleri gelmekte ve “zamanlar” başlamaktadır. Bu çalışmada zamanların ve kiplerin geleneksel Türkiye Türkolojisi sınıflandırılmalarından farklı olarak değerlendirildiği görülür. Zamanlar, “şimdiki, geçmiş ve gelecek zaman” olarak İngilizce “tense” kavramı içinde değerlendirilmiştir. Ardından “Kipler” (Moods) başlığı altında, emir-istek kipi, istek kipi (şimdiki zaman istek kipi/ geçmiş zaman istek kipi), şart kipi (şimdiki zaman şart kipi/ geçmiş zaman şart kipi), yeterlilik kipi (şimdiki zaman yeterlilik kipi/gelecek zaman yeterlilik kipi) incelenmiştir. Kiplerden sonra gelen “Görünüş” (aspect) başlığında ise, geçmişte alışkanlık hâlinde yapılan işleri anlatan *boluşur édik* “yardım ederdik” gibi yapılar incelenmiştir.

“Mastar” başlığı altında, Karaycadaki mastar eklerinin *-ma/-me* ve olumsuz şeklinin ise *-maska/-meske* olduğu örneklerle belirtilir (s.33). Kelime yapımı bahsinde, sırasıyla isimden isim yapma ekleri, isimden fiil yapma ekleri, fiilden isim yapma ekleri ve fiilden fiil yapma ekleri, eşzamanlı olarak incelenmiştir (s. 34-36).

“Söz Dizimi” bölümünde (s.37), bilhassa dinî metinlerde, genel Türk dili cümle (ÖNY) dizilişine aykırı, Hint-Avrupa dillerinin cümle dizilişiyle (ÖYN) paralellik gösteren cümlelerin var olduğu, günlük konuşma dili metinlerinde ise çoğunlukla Tükçe dizilişe uygun cümlelerin olduğu vurgulanır (s. 37).

Söz diziminin ardından, esere kaynaklık eden metinlerin bulunduğu “Örnek Metinler ve Kısa Cümleler” bölümü (s.39) gelmektedir. Burada yer alan metinler toplam 950 maddeden oluşmaktadır. Metinler, konularına göre ayrılmış ve numaralandırılmıştır. Metinler başlamadan önce bir konu dizini listesi de verilmiştir. Metinler daha çok konuşma kılavuzu çizgisindeki konuları (tanışma, adres sorma, aile, davet, misafirlilik, banka işlemleri, balık tutma, acil servis, doğum günü, düğün, kutlama, hastalık, günler ve haftalar, mevsimler, saat, telefon etme, yüzme, vücudun bölümleri, buluşma vb.....) içermektedir. Maddeler eserde şu şekilde sıralanır:

“4. 1. 7 SHOPPING (ALIS VERİŞ)”

037a: Bazarha barajych. (Litvanya Karay alfabesiyle yazılmış Karayca cümle)

037b: Bazarğa barayıx. (Yukarıdaki Karayca cümlelerin Türk Latin Transkripsiyon (UTLA) alfabesiyle yazılmış şekli)

037c: *Lets go shopping. (Yukarıdaki Karayca cümlelerin İngilizce çevirisi)”*

Metinlerin yer aldığı sayfalar arasında gezindiğinizde, işlenen konuya uygun olarak birtakım resimler ve sembollerle karşılaşıyorsunuz. Örnek verecek olursak, metnin “oyunlar” hakkındaki kısmına ♠ ♣ ♥ ♦ işaretleri yerleştirilmiştir (s. 87). Bu küçük ayrıntılar, eseri, klasik bir gramerden ve konuşma kılavuzundan uzaklaştırmakta ve esere renk katmaktadır.

Eserin “Dizin” bölümünde (s. 160), Karayca ve Karaycaya yabancı dillerden girmiş bütün kelimelerin, kaynak dillerdeki şekilleri ve İngilizce karşılıkları bulunmaktadır. Bu kısım, bir sözlük olmasının yanısıra aynı zamanda bir gramatikal dizindir. Ayrıca, bu bölümün sonunda İngilizce söz dizini de bulunmaktadır. Metinde faydalanılan bütün belge ve bilgilerin kaynaklarının sıralandığı “Kaynaklar” bölümü, ayrıntılı bir Karayca bibliyografya olarak da ilgililerini yönlendirici niteliktedir.

Sonuç olarak eserin; değerli bilgiler ve belgelerden oluşan içeriğiyle olduğu kadar boyutu, kapağı ve iç tasarımıyla da bir dikkat ve emek ürünü olduğu göze çarpmaktadır. Kıpçak, Karluk ve Oğuz grubu Türk lehçelerinden izler taşıyan Karay Lehçesine ait bu eser, karşılaştırmalı Türk dili çalışmalarına yeni bir pencere açarak Karayları ve Karaycayı bilim dünyasına tanıtmıştır. Tehlikedeki diller listesinde yer alan ve kaybolmakta olan Karay Türkçesini bu kitapla diriltten eser yazarlarına ve emeği geçenlere Türk diline gönül veren herkes adına teşekkür ediyoruz.